

Een blik op de wereld van onze voorouders

Maite De Beukeleer

Enkele topstukken van het documentatie- en studiecentrum voor familiegeschiedenis in Merksem

Het documentatie- en studiecentrum voor familiegeschiedenis in Merksem heeft een rijke collectie. Elk stuk is waardevol, maar sommige stukken springen eruit – of het nu om een doodgewoon bidprentje gaat of om een uniek en onbetaalbaar stuk. Wie geregeld met bronmateriaal in aanraking komt, heeft waarschijnlijk al eens iets vastgenomen en gedacht: "Dit is een echt topstuk!" Misschien is het een topstuk omdat het in een prestigieus museum kan hangen, maar het kan evengoed een persoonlijk topstuk zijn. Een document met een uitzonderlijk verhaal, eentje dat eindelijk al je vragen beantwoordt, of misschien een document dat net meer vragen oproept... Het kan allemaal. Denk er eens over na: welk stuk laat jou niet meer los?

Op 12 september 2017 werden alle centrummedewerkers in Merksem uitgenodigd voor een bijpraatmoment – dé uitgelezen kans om hen eens aan de tand te voelen over hun topstukken.

Het zegel van Maria Theresia

Genealogie gaat meestal over Jan met de pet, maar er is ook plaats voor bekendere personen. Zo wordt er bijvoorbeeld in het centrum een verkoopakte tentoongesteld met het wassen zegel van aartshertogin Maria Theresia van Oostenrijk.

De eerste bladzijde van het document is jammer genoeg vervaagd door lichtpollutie, maar het zegel zelf is nog in

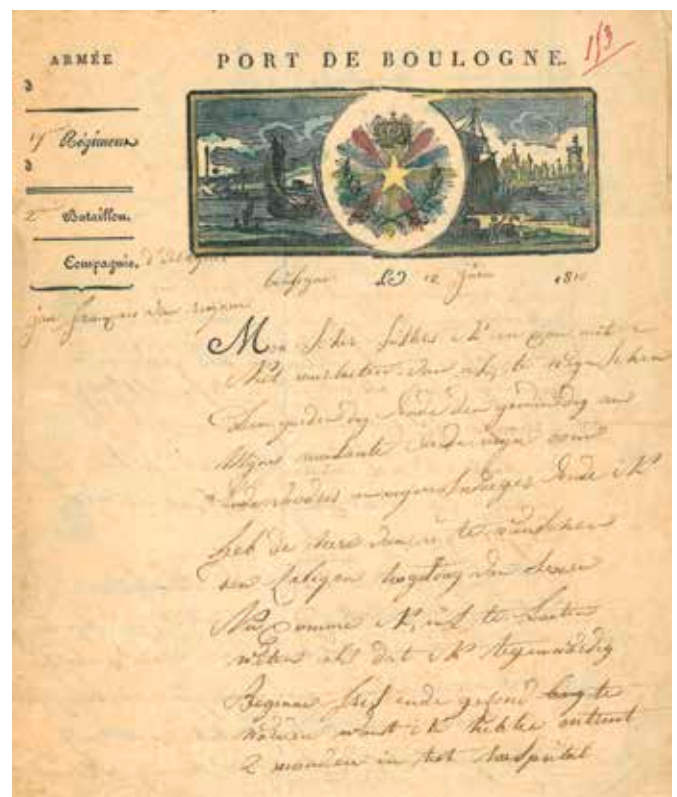
zeer goede staat. Het heeft een doorsnede van 13 cm en ligt in een zinken beschermdoosje. De meeste zegels zijn doorheen de jaren weggenomen, afgescheurd, in stukken gebroken of onleesbaar geworden omdat ze in te warme ruimtes bewaard werden. Dit exemplaar mag dus zeker een topstuk van het centrum genoemd worden.

De akte zelf telt 12 bladzijden, deels in het Frans met

een ingelegd katern in het Nederlands. Dit katern beschrijft de voorwaarden van één specifieke koop van een groter, onbekend aantal kopen. Op het Franstalige gedeelte staat nergens een datum, op het Nederlandstalige gedeelte staat 14 november 1781. De akte is verleden te Brugge.

Op <https://familiegeschiedenis.be/hulpwetenschappen/zegelkunde> vind je meer informatie over zegels en zegelkunde.

Een brief van Napoleons soldaat

In 2011 ontving het centrum een gift van voormalig bestuurslid Eugène de Lelys. De gift bestond uit 40.000 fiches van soldaten van Napoleon en vijf strekkende meter bijhorende documentatie – alles uit de periode 1799-1815 en goed voor 12.500 persoonsnamen.

De soldaten van Napoleon schreven ook brieven van het front naar huis. Enkele daarvan zijn bewaard in het Fonds de Lelys. Op 12 juni 1810 schreef François Van Rijnen bijvoorbeeld vanuit Boulogne een brief naar de weduwe Kerremans die in de Bussestraat in Antwerpen woonde. François beschreef in zijn brief waar hij zoal geweest was met zijn bataljon en hoe het met zijn (niet al te beste) gezondheid ging. Hij deed de groeten aan vrienden en familie en vroeg om wat nieuws van het thuisfront. De brief geeft een unieke inkijk in het leven van Napoleons soldaten.

Plan géométrique parcellaire de la commune de Schilde

Het centrum bezit een mooie en rijke collectie kaarten. Kaarten kunnen niet alleen heel mooi zijn, ze geven ook enorm veel informatie over het verleden van een streek. Hoe zag het landschap er vroeger uit? Wie woonde waar? Hoe veranderde de streek doorheen de tijd? Je kan oneindig veel vragen stellen. Ook in het centrum liggen kaarten. Eén verzameling zijn de prekadastrale kaarten van Schilde. Deze negen kaarten zijn op 4 november 1809 vervaardigd door G.I.B. Ceurvorst, waarschijnlijk in opdracht van de Franse overheid, en vormden de voorloper van het latere kadaster. De kaarten werden gebruikt om belastingen te innen. Bij de negen kaarten hoort een boekje met beschrijvingen, maar dit is jammer genoeg niet in het bezit van het centrum. Eén van de kaarten wordt tentoongesteld met foto's van het hedendaagse Schilde.

Meer informatie over het belang van geografie voor de genealoog vind je op <https://centrumfamiliegeschiedenis.be/kaarten> en <https://familiegeschiedenis.be/hulpwetenschappen/geografie>.

Opvallende bidprentjes en doodsbrieven

In het centrum in Merksem kan je één miljoen bidprentjes en 750.000 doodsbrieven terugvinden. Ze zijn uiterst waardevol voor genealogisch onderzoek. Door de wet op de privacy is het namelijk moeilijk om jongere generaties te reconstrueren, maar met bidprentjes en rouwbrieven is dat wel mogelijk. Voor het congres van Familiekunde Vlaanderen in 2015 reconstrueerde

centrummedewerkster Magda Vanbrabant bijvoorbeeld de kwartierstaat van de burgemeester Bart De Wever. De eerste drie generaties kon zij volledig achterhalen aan de hand van rouwbrieven.

In de uitgebreide collectie van het centrum bevinden zich ook enkele pareltjes: bekende personen, intrigerende verhalen, prachtige decoraties...

De oudste Antwerpenaar

A
V V K
V

Liefdevolle herinnering aan het leven van

Josée Heyrman

weduwe van de Heer
Frans De Keuster († 2009)

geboren te Vinkt (Deinze)
op 9 januari 1909,
overleden te Antwerpen,
GZA Sint-Vincentius, op 8 april 2016.

Voorzien van de H. Sacramenten
van de zieken.

"Ze hield zoveel van haar oud-Sint-Anneke."
Gewezen bediende der Posten.
Gewezen Bibliotheecaris Antwerpen-Linkeroever.
Gewezen wijkmeesters van K.A.V.
Lid van Okra en Ziekenzorg.

*De familie dankt u oprecht
voor uw gebod en de troostende blikken
van medeleven en steun bij dit afscheid.*

Lina en Josine

Liefste moeke,
je was ons moeke, maar ook het moeke van zovele anderen die je warmte nodig hadden. Je positieve instelling was enorm, het was ook de oorzaak van je lange leven. Je goede raad was: "je moet altijd vooruit kijken en niet achteruit" en "als je vandaag een minder goede dag hebt, morgen komt er een nieuwe en wordt het beter. Na regen komt zonneschijn, daar moet je in geloven." Velen kwamen hun hart uilstorten en voelden zich een ander mens als ze terug buiten gingen. In Antwerpen was je een BV geworden: 100 jaar bewoner van Sint-Anneke, jouw Sint-Anneke, ere-genodigde voor de pontonbrug. Met je 107 jaar was je de oudste bewoner van de Stad Antwerpen en Linkeroever. De bezoeken van de burgemeester, de fanfare, enz. maakten je heel gelukkig. Je droeg je familie een warm hart toe en de vele bezoeken van de oud-Sint-Annenaren, de buren en de kennissen fleurden je helemaal op. Nu moeten we afscheid nemen, het valt ons zeer zwaar maar we volgen je raad op: "nooit achterom kijken, morgen wordt het beter." Geniet samen met vake van ons verdere leven. Julie zitten voor altijd in ons hart.

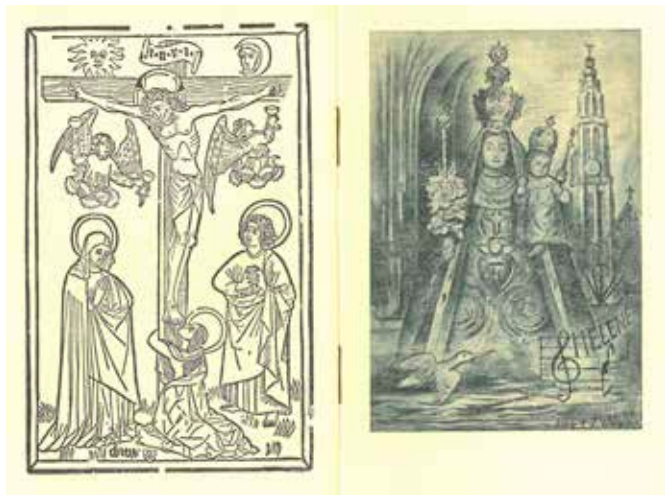
Eén van de topstukken uit deze collectie is het bidprentje en de doodsbrief van Josée Heyrman. Josée werd geboren op 9 januari 1909 in Vinkt bij Deinze en verhuisde enkele jaren later naar Linkeroever, waar ze meer dan honderd jaar zou blijven. Ze overleed op 8 april 2016 op 107-jarige leeftijd. Eeuwelingen zijn vandaag geen uitzondering meer, maar Josée werd omwille van haar leeftijd een Bekende Antwerpenaar. Tot op vandaag is ze de oudste inwoner van Antwerpen. Bovendien werd ze op 4 oktober 2014 uitgenodigd om samen met het vorstenpaar de pontonbrug over de Schelde over te steken die gebouwd werd om de Eerste Wereldoorlog te herdenken. In 1914 stak ze samen met haar moeder dezelfde brug over. 100.000 Antwerpenaren gebruikten het ponton om naar Linkeroever te vluchten voor het oprukkende Duitse leger, maar Josée en haar moeder woonden al op Linkeroever. Zij gebruikten de brug om boodschappen te doen, aangezien er in 1914 nog geen winkels op Linkeroever waren. In 2014 was Josée de enige levende persoon die in 1914 het echte ponton overgestoken had. Op haar bidprentje staat een foto die genomen is vlak na haar 107e verjaardag.

Een aanklacht

Een ander opvallend bidprentje is dat van Helena Janssen. Zij overleed op 27 februari 1969 in Antwerpen na een korte periode van ziekte. Op zich niets bijzonders, alleen is het bidprentje van Helena geen prentje, maar een boekje. Het 8 pagina's tellende boekje vertelt het relaas van Helena's laatste levensdagen en is dus een zeer waardevolle bron voor de genealoog. Het volledige familiearchief bevindt zich in het centrum in Merksem.

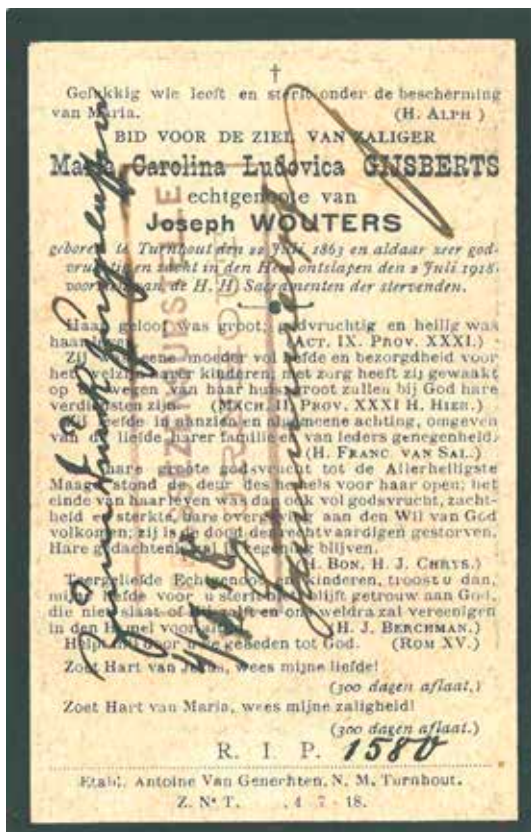
Op 23 februari werd Helena Janssen ziek en werd ze naar het ziekenhuis gebracht. "Tot morgen", zei ze te

gen haar kinderen, want ze was er gerust in. Alleen werd ze de dag erna steeds zieker, om uiteindelijk in coma te belanden. Het bidprentje is een aanklacht van haar kinderen tegen de dokters, die volgens hen Helena onvoldoende verzorgden. Ze werd nog overgebracht naar een andere afdeling, maar "in beide sectoren was zij toch maar een nummer tussen zoveel anderen nummers!" Er werd nog een dokter geroepen die haar probeerde te redden, maar volgens de kinderen was dat veel te laat: "Er werd NU Koninklijke hulp verstrekt, het was echter te laat, het zou niet meer baten...!"

Na vier dagen overleed Helena, omringd door haar verantwoordige kinderen. Ze herinnerden zich haar laatste woorden: "Tot morgen." Die morgen kwam nooit meer, en dat staat ook te lezen op het bidprentje. De kinderen besluiten het verhaal met de woorden: "Het afscheid is vreeslijk hard! Tot morgen...!"

Censuur

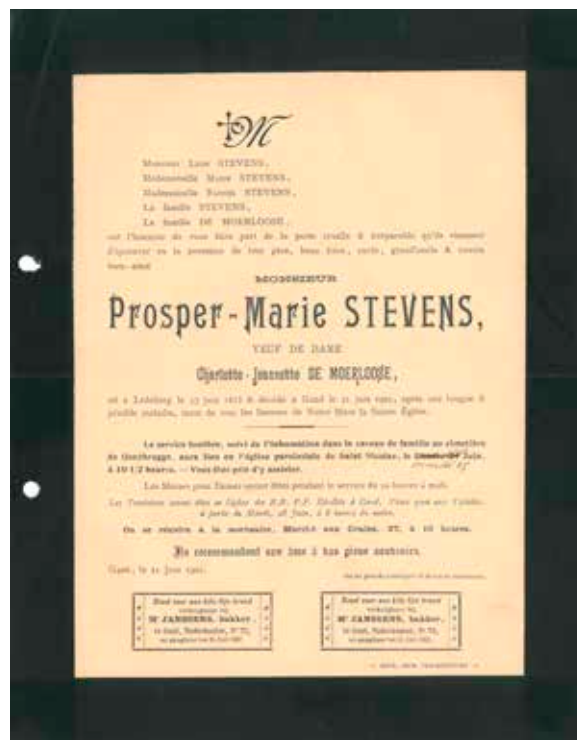
Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd er heel wat gecensureerd. Het ging voornamelijk om gevoelig materiaal, maar ook enkele gewone documenten moesten eraan geloven. In het centrum bevinden zich zelfs enkele bidprentjes die gecontroleerd werden door de Duitsers. De grote stempel met de tekst "Zensurstelle Turnhout" spreekt boekdelen: deze bidprentjes zijn gecontroleerd.

Een bidprentje dat stof doet opwaaien

Met het bidprentje van Rosalie Roels, overleden op 30 augustus 1953 in Ledeberg, is wel iets heel vreemd aan de hand. Er is namelijk een stukje stof aan vastgehecht. Het lijkt een soort relikwie. Misschien is het een stuk van de kleding van de overledene? Misschien zit er nog iets in het stukje stof gewikkeld? Niemand weet het. Het intrigerende bidprentje van Rosalie Roels roept meer vragen op dan het beantwoordt.

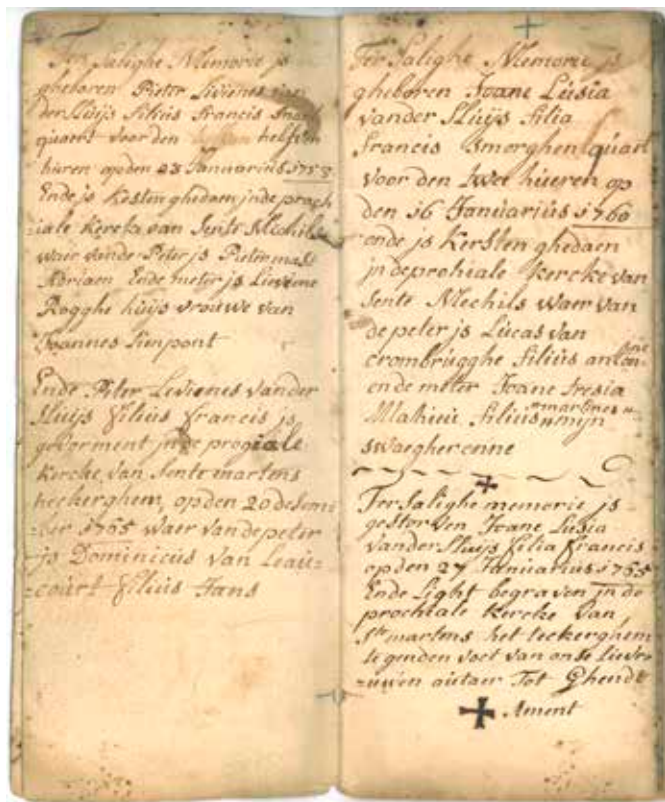
Volle kerken

Lang vroegen de centrummedewerkers zich af waarom ze vaak negentiende-eeuwse doodsberichten vonden waarvan de onderkant afgeknipt of afgescheurd was. Pas bij de vondst van de doodsbrief van Prosper-Marie Stevens (overleden op 17 juni 1853 in Gent) werd alles duidelijk. Onderaan deze brief hingen namelijk enkele bonnen "goed voor een kilo fijn brood".

In de zeventiende en achttiende eeuw werd na de begrafenis van een notabele vaak brood uitgedeeld aan de armen van het dorp. In de negentiende eeuw werd dit gebruik in stand gehouden met broodbonnen. Wie naar de uitvaart ging, kon achteraf een brood halen. Een slimme zet van de Kerk en de familie van de overledene om volk te lokken!

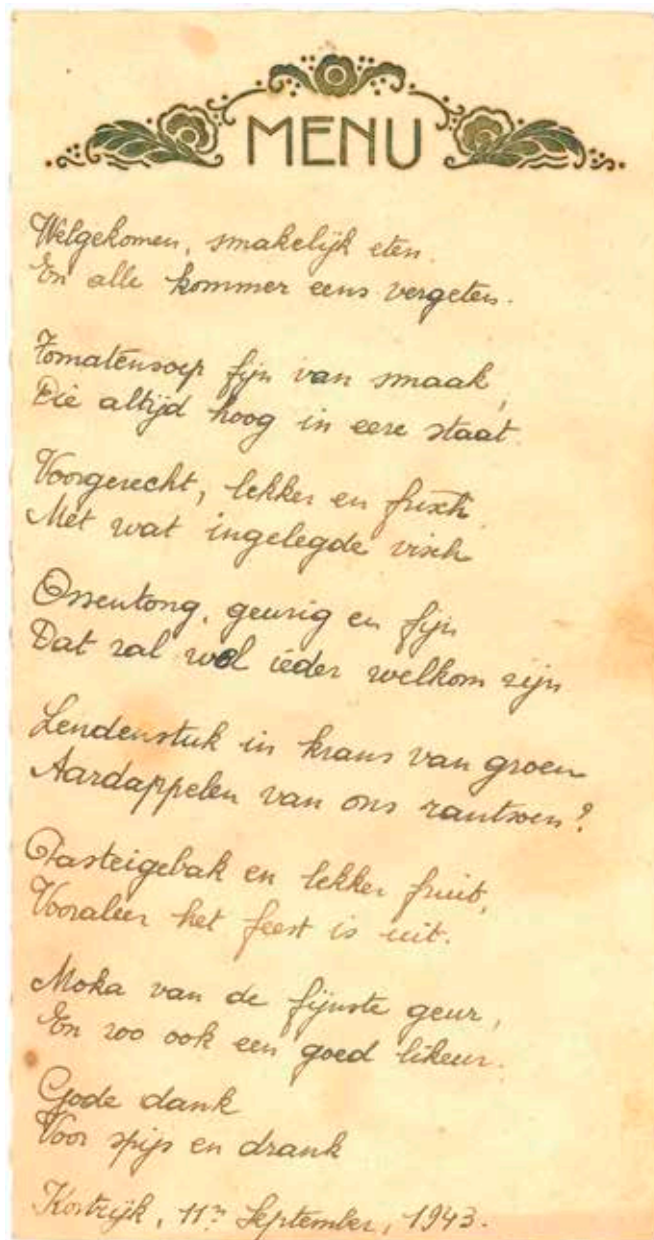
Het 'trouwboekje'

Een uniek stuk in het centrum is een achttiende-eeuws boekje, het best te vergelijken met een trouwboekje. Het meet 7,5 x 21 cm en telt 22 'bladzijden'. Het begint met het huwelijk van Franciscus Cornelis Vandersluijs en Marie Petronella Penninck in de prochiekerke van Sente Nicolaes binnen Ghendt op den 11 Junius 1754. Het boekje beschrijft het gezin tot en met 6 mei 1815. De tekst lijkt door één persoon geschreven te zijn, maar achteraf maakten anderen nog extra notities. Met behulp van het boekje kan een stamboom gemaakt worden en dus is het uiterst waardevol.

Of er nog zulke boekjes bestaan, is niet geweten. Het 'trouwboekje' van het gezin Vandersluijs is uniek in het centrum, maar mogelijk kan je nog soortgelijke boekjes in privébezit vinden.

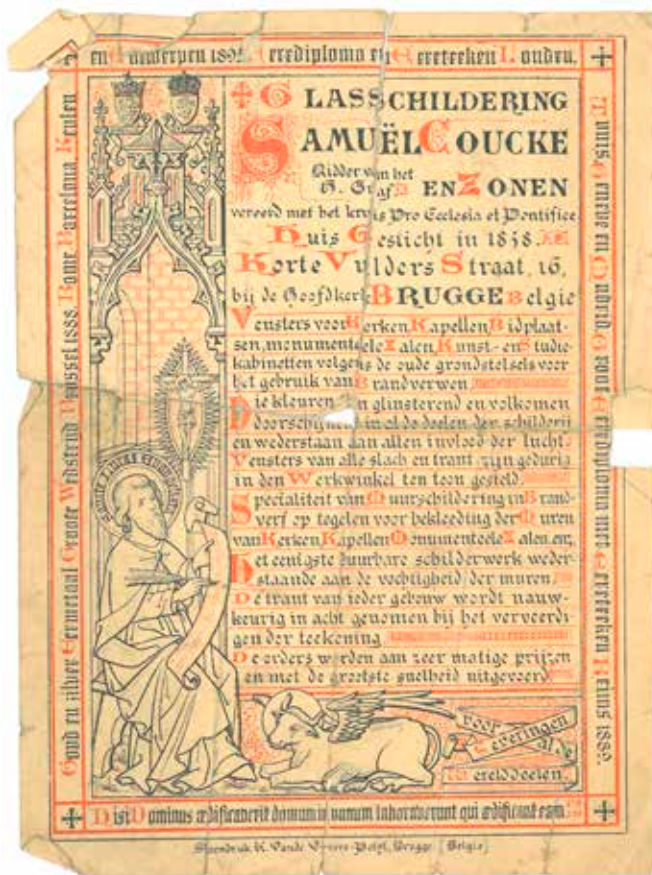
Een huwelijksmenu in volle oorlogstijd

Eén van de topstukken die centrumdirecteur Jan Vanderhaeghe aanhaalt, is een menukaart van een huwelijk op 11 september 1943 in Kortrijk. Op die dag huwden zijn ouders Raphaël Vanderhaeghe en Gaby Thibaut, maar dat is niet de reden waarom hij dit een topstuk vindt. De menukaart is waardevol, omdat ze een mooi beeld geeft van hoe mensen in oorlogstijd en met beperkte middelen er toch in slaagden een feest te organiseren. Documenten als deze geven een unieke inkijk in het dagelijks leven van de gewone mensen.

De menukaart is op rijm en met de hand geschreven en begint met de vers: "Welgekomen, smakelijk eten. En alle kommer eens vergeten." Het feestmaal bestond uit tomatensoep, een "lekker en frisch" voorgerecht met vis, een hoofdgerecht met ossentong, een lendenstuk, groenten en "aardappelen van ons rantsoen", en als dessert een pasteigebakje. Hopelijk was dit inderdaad voldoende om de oorlog even te vergeten...

Reclamefolder glasschilder Samuel Coucke

Reclame is niets nieuws. In het centrum bevindt zich bijvoorbeeld een reclamefolder van glasschilder Samuël Coucke uit Brugge, uitgegeven rond 1900. In de folder laat Samuël Coucke zich van zijn beste kant zien. Zijn glasschilderingen zouden "kleurend en glinsterend en volkomen doorschijnend" zijn en "het eenigste duurzame schilderwerk wederstaande aan de vochtigheid der muren". Bovendien is zijn werk niet duur en werkt hij snel én levert hij in alle werelddelen. Op de achterzijde van de folder staat een lange lijst van kerken waarin hij vensters plaatste.

De drukker – de lithograaf K. Vande Veve-Petyt uit Brugge – heeft ervoor gekozen om de folder in rood en zwart te drukken in letters die iets weghebben van het gotische schrift. Als afbeelding gebruikte hij Sint-Lucas die aan het schrijven is met een koe aan zijn voeten (zo wordt Sint-Lucas wel vaker afgebeeld). Onderaan staat een Latijns vers uit Psalm 127: "Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui aedificant eam" – als de heer het huis niet bouwt, vergeefs zwoegen de bouwers. Het is duidelijk: Samuël Coucke gebruikt religieuze thema's om toekomstige opdrachtgevers te overtuigen voor zijn glaswerk te kiezen.

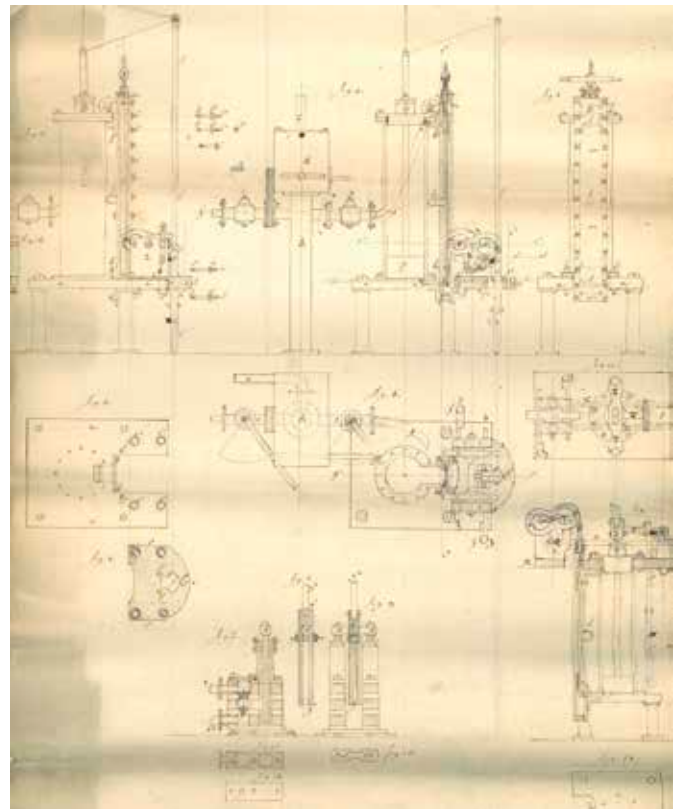
Een patentaanvraag met een tragisch verhaal

Ten tijde van de Belgische onafhankelijkheid was ons kleine land al sterk geïndustrialiseerd. Het werd het tweede Europese land waar stoomtreinen zouden rijden. De eerste treinen vertrokken in 1835.

Drie jaar later, op 23 april 1838, diende de Gentse ingenieur Désiré Tack een aanvraag in voor een patent op een stoommachine (mogelijks voor een locomotief) en onderzoekssubsidies. Deze werden hem geweigerd. Bovendien kreeg hij geen zetje in het bestuur van de spoorwegen, ondanks herhaaldelijk aandringen. Verbitterd begon hij artikels te schrijven in de *Messenger de Gand* over de fouten die het bestuur maakte. In 1840 ging hij zijn boekje te buiten en werd hij aangeklaagd voor laster door de locomotievenfabrikant N.V. Saint-Léonard uit Luik. Hij werd veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf en 2.000 frank boete. Het is nooit meer goed gekomen met Désiré Tack: enkele jaren later pleegde hij zelfmoord.¹

De patentaanvraag bevindt zich in het centrum van Merksem. Het met de hand geschreven en geïllustreerde document mag zonder twijfel een topstuk genoemd worden, omwille van de esthetische waarde en het sterke verhaal dat achter de documenten schuilt.

De aanvraag maakt deel uit van de verzameling *preciosa* van het centrum. Deze verzameling bevat nog meer topstukken, die bovendien erg divers zijn. De index kan je raadplegen op <https://centrumfamiliegeschiedenis.be/preciosa>

1 DELBECKE Bram, *De lange schaduw van de grondwetgever. Perswetgeving en persmisdrijven in België, 1831-1914*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, vakgebied Rechten, Katholieke Universiteit Leuven, 2010, 158-160.

Geboortekaartje

Het geboortekaartje van Maarten M., die *het leven begroette* in april 1960, maakt deel uit van het Fonds De Brouwer, in bewaring in het documentatie- en studiecentrum voor familiegeschiedenis.²

Het kaartje trekt letterlijk en figuurlijk de aandacht door zijn afmetingen (12,5 cm x 15 cm) en door het gebruik van twee primaire kleuren rood en zwart. Het is een geboortekaart(je); we krijgen dus de gebruikelijke informatie, in rode druk, zonder punten. Die zijn vervangen door een soort apenstaartje @ - avant la lettre. Er zijn geen hoofdletters en alles is in een geblokte, vierkante vorm gegoten. Elk stukje informatie is even belangrijk. Hierover is duidelijk nagedacht en dat is niet verwonderlijk als we weten dat Joz. Noreille (1922-2012) de ontwerper is, met zijn karakteristieke signatuur; N.

Noreille was leraar plastische opvoeding in Kortrijk, op latere leeftijd volgde hij nog keramiek. Bovendien was hij laureaat boekarchitectuur (illustrator) aan het instituut Ter Kameren in Brussel.

Wat meteen opvalt zijn, zoals eerder vermeld, de afmetingen en het gebruik van twee krachtige, contrasterende kleuren. We zien een ridder te paard, mijter en hoofd vormen als het ware één geheel, de witte uitsparing vormt een kruis. Het is de afbeelding van Sint-Maarten (Martinus van Tours, bisschop, ca. 316 – 8 november 397). De baby en het historische personage delen de naam. We kennen de prent waarin Sint-Maarten zijn mantel doormidden snijdt en weggeeft. In een rode wervelende beweging, schenkt deze ridder ook een stuk stof, met centraal daarin een baby. We zouden de

symboliek verder kunnen drijven en het rode ovaal vergelijken met een baarmoeder, waaruit het kind geboren wordt, hoofdje eerst. Maar de rode cirkel staat ook voor warmte en liefde. De tekst onderaan verankert deze betekenis.

Voor centrummedewerkster Elly Baus is dit een topstuk uit het documentatie- en studiecentrum voor familiegeschiedenis, omdat de tekst met de naam van de boreling, de tekening van de bisschop en de realiteit van de bevalling naadloos op elkaar inspelen. Alles sluit zo nauw aan dat het laat vermoeden dat de kunstenaar werkte in opdracht van de familie.

Laten we afsluiten met een citaat van Joz. Noreille in verband met de illustratie van kinderboeken en de spirituele relatie 'tekst en prent': "*Tussen wat het verneemt in het verhaal en waarneemt in de prent, kan het kind dan een eigen vrije belevingswereld ingaan.*"³ Een verdere bespreking van de geboortekaartjes in het Fonds De Brouwer volgt nog in een later nummer van *Vlaamse Stam*.

² GENTJENS Gerd, "Documentatiecentrum in Merksem kreeg twee waardevolle verzamelingen", *Vlaamse Stam*, 53/3, 2017, 369-373 (online raadpleegbaar via <https://centrumfamiliegeschiedenis.be/indekijker>).

³ NOREILLE Joz., "Welkom, beeldrijke kinderboek", *Vlaanderen*, 17/2, 169, 98-99.